

Akhlāq-i zīstī

i.e., Bioethics Journal

2023; 13(38): e1

The Bioethics and Health
Law InstituteMedical Ethics and Law
Research CenterInternational Association
of Islamic Bioethics

Qualitative Study of the Components of the Environmental Etiquette Education Model from The Perspective of the Iranian Islamic Model of Progress

Abbas Alizadeh Shooshtari^{1*}, Seyed Mohammad Shobeiri², Mohammad Sadegh Jamshidirad³, Naser Mohammadi⁴

1. Department of Agriculture, Payame Noor University, Tehran, Iran.

2. Department of Environmental Education, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Payame Noor University, Tehran, Iran.

3. Department of Islamic Law and Jurisprudence, Faculty of Theology and Islamic Studies, Payame Noor University, Tehran, Iran.

4. Department of Comparative Philosophy, Faculty of Theology and Islamic Studies, Payame Noor University, Tehran, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: The development of Environmental Ethics, Character and Etiquette in human societies is necessary to improve the behavior of humans with the environment. Environmental education in formal and informal forms plays an important role in its protection. In order to effective education to be achieved in accordance with the philosophy, foundations and local culture of the society, it is necessary to use appropriate models. The purpose of this research is to identify the components of the model of Environmental Etiquette Education from the perspective of the Iranian Islamic model of progress.

Methods: This research was conducted qualitatively and by the method of theme analysis and identifying the network of themes related to the research subject among various related texts. By in-depth study of 43 sources, related sentences were identified and 1057 codes were extracted. Then, the related codes were categorized based on thematic and conceptual relationship and were revised several times to ensure the acceptability and objectivity of the data. In this way, the organizing categories were identified and by repeatedly examining the categories with an inductive approach, the components of the model were concluded. Finally, 1057 codes were organized in 49 categories and 8 components.

Ethical Considerations: Honesty and trustworthiness have been observed in the report and reference to the texts.

Results: The constituent components of the environmental education model from the perspective of the Iranian Islamic model of progress were: basics, principles, message of the model, goals, teaching and learning components, the role of the learner, the role of the instructive, the environment and context of learning and evaluation. Also indicators such as "attention to the concept of guidance", "management of genetic infrastructures of education and learning", "attention to three-dimensionality existence of environment", "environmental etiquette", "Islamic view of the motherhood of the environment for humans", "attention to the rational capacity of the audience in communication and education" and "measurement and evaluation without grade criteria" were very important variables from the islamic point of veiw in environmental etiquette education.

Conclusion: It is necessary to extract and design the foundations, principles, patterns, objectives and educational methods of educating environmental etiquette, appropriate to the biosphere and the characteristics of Iranian people, through the teachings of Islam. The need to differentiate between the widely used concepts of environmental ethics, environmental behavior and environmental etiquette is emphasized. In the environmental etiquette education, the teacher has a reference role and is not just a facilitator. The initial assessment is necessary for each audience to recognize the rational capacity of the learner, in order to personalize the programs and methods of teaching and environmental etiquette education by the teacher. The final assessment in environmental etiquette education is based on the level of effort and responsibility of the learner and without the grade criterion.

Keywords: Environment; Ethics; Character; Etiquette; Educational Model

Corresponding Author: Abbas Alizadeh Shooshtari; **Email:** abbas.alizadeh@pnu.ac.ir

Received: August 28, 2022; **Accepted:** October 17, 2022; **Published Online:** May 13, 2023

Please cite this article as:

Alizadeh Shooshtari A, Shobeiri SM, Jamshidirad MS, Mohammadi N. Qualitative Study of the Components of the Environmental Etiquette Education Model from the Perspective of the Iranian Islamic Model of Progress. *Akhlāq-i zīstī, i.e., Bioethics Journal.* 2023; 13(38): e1.

مطالعه کیفی مؤلفه‌های الگوی آموزش ادب محیط زیستی

از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

عباس علیزاده شوشتری^{۱*}، سیدمحمد شبیری^۲، محمدصادق جمشیدی راد^۳، ناصر محمدی^۴

۱. گروه کشاورزی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

۲. گروه آموزش محیط زیست، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

۳. گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشکده الهیات و علوم اسلامی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

۴. گروه فلسفه تطبیقی، دانشکده الهیات و علوم اسلامی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: گسترش اخلاق، منش و ادب محیط زیستی در جوامع انسانی، لازمه ارتقا و اصلاح رفتار انسان با محیط زیست است. آموزش محیط زیست در انواع رسمی و غیر رسمی، نقش مهمی در حفاظت از آن دارد. برای آنکه آموزش مؤثر و مطابق با فلسفه و مبانی و فرهنگ بومی جامعه حاصل شود، استفاده از الگوهای متناسب، ضرورت دارد. هدف از این پژوهش، شناسایی مؤلفه‌های الگوی آموزش ادب محیط زیستی از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است.

روش: این پژوهش از نوع کیفی و به روش تحلیل کیفی و شناسایی شبکه مضامین مربوط به موضوع پژوهش در متون مختلف مرتبط، انجام شد. با بررسی و مطالعه عمیق ۴۳ منبع، جملات هم‌دسته شناسایی و تعداد ۱۰۵۷ کد استخراج گردید. سپس کدهای هم‌دسته، بر اساس ارتباط موضوعی و مفهومی، دسته‌بندی گردید و به منظور اطمینان از مقبولیت و عینیت داده‌ها، مورد بازنگری چندین باره قرار گرفت. از این طریق، مقولات سازمان‌دهنده شناسایی و با بررسی مکرر مقوله‌ها با رویکرد استقرایی، مؤلفه‌های الگو نتیجه‌گیری شدند. در نهایت، ۱۰۵۷ کد در قالب ۴۹ مقوله و ۸ مؤلفه سازماندهی گردید.

ملاحظات اخلاقی: صداقت و امانتداری در گزارش و ارجاع به متون رعایت شده است.

یافته‌ها: مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده الگوی آموزش ادب محیط زیستی از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، عبارتند از: مبانی، اصول، پیام الگو، اهداف، مؤلفه‌های یاددهی و یادگیری، نقش یادگیرنده، نقش یاددهنده، محیط و بافت یادگیری و ارزشیابی. همچنین شاخص‌هایی نظیر «توجه به مفهوم هدایت»، «مدیریت زیرساخت‌های تکوینی تربیت و یادگیری»، «توجه به سه‌ساحتی بودن محیط زیست»، «ادب در برابر محیط زیست»، «نگاه اسلامی به مادر بودن محیط زیست برای انسان‌ها»، «توجه به ظرفیت عقلی مخاطب در ارتباط و آموزش» و «سنجش و ارزشیابی بدون ملاک نمره» از متغیرهای بسیار مهم از دیدگاه اسلامی در آموزش ادب محیط زیستی بودند.

نتیجه‌گیری: ضرورت دارد مبانی، اصول، الگوها، اهداف و روش‌های آموزش ادب محیط زیستی، متناسب با زیست‌بوم و ویژگی‌های انسان ایرانی، از آموزه‌های اسلام استخراج و طراحی گردند. معلم در آموزش ادب محیط زیستی، از مرجعیت برخوردار است. سنجش آغازین برای تشخیص ظرفیت عقلی یادگیرنده و شخصی‌سازی برنامه و آموزش ادب محیط زیستی، برای هر یک از مخاطبان ضروری است. ملاک سنجش نهایی در آموزش ادب محیط زیستی، تلاش و مسئولیت‌پذیری یادگیرنده، صرف نظر از ملاک نمره است.

واژگان کلیدی: محیط زیست؛ اخلاق؛ منش؛ ادب؛ الگوی آموزشی

نویسنده مسئول: عباس علیزاده شوشتری؛ پست الکترونیک: abbas.alizadeh@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۰۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۲۵؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۲/۲۳

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Alizadeh Shooshtari A, Shobeiri SM, Jamshidirad MS, Mohammadi N. Qualitative Study of the Components of the Environmental Etiquette Education Model from the Perspective of the Iranian Islamic Model of Progress. *Akhlaq-i zisti, i.e., Bioethics Journal*. 2023; 13(38): e1.

مقدمه

۱. ریشه بحران‌های محیط زیستی: انسان به عنوان خلیفه الهی در زمین منصوب گشت و عهده‌دار وظیفه سنگینی برای آبادانی زمین شد، اما در پی اعصار متعدد و با دستیابی به پیشرفت‌های علمی، فناوریانه و مادی و تغییرات حاصل از آن در دیدگاه‌ها و به ویژه جهان‌بینی جوامع انسانی، مقام خلیفه‌اللهی خود را به فراموشی سپرد. انسان خود را همه‌کاره و حاکم بر جهان پنداشت و با سایر موجودات و محیط زیست همچون اسرایی فاقد هرگونه حق، برخورد کرد. اکنون انسان و فعالیت‌های او مشکلی بزرگ برای محیط زیست و سایر موجودات محسوب می‌شود و طبیعت آسیب‌دیده نیز به شکل متقابل، معضلی برای انسان است. امروز بی‌توجهی به ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی و نادیده‌گرفتن جنبه الهی محیط زیست، موجب تشدید بحران‌های محیط زیستی شده است (۱).

اگرچه با بروز بحران فراگیر جهانی همه‌گیری بیماری کووید-۱۹ تصور بر این بود که سیاست‌های قرنطینه‌سازی و کاهش رفت و آمد در نهایت به تغییر رفتار و عادات بشر در سطح بین‌المللی و به نفع محیط زیست تمام خواهد شد (۲)، اما با عبور از آن شرایط حاد، آرام‌آرام زندگی بشر به حالت قبلی خود بازگشت و روند سابق در تخریب محیط زیست ادامه پیدا کرد. تا به امروز، عمده نظریات و مکاتب موجود که برای تبیین ریشه‌ها و علل بحران‌های محیط زیستی تلاش نموده و به ارائه راه‌حل پرداخته‌اند، خود به بحران بی‌توجهی به ریشه‌های حقیقی مشکلات موجود، از جمله بحران‌های فلسفی و اخلاقی دچار بوده‌اند (۳).

۲. آموزش ادب محیط زیستی، ابزاری برای حل بحران:

انسان برای تداوم حیات سالم خویش، نیازمند محیط زیستی سالم است و این امر جز از طریق تغییر رویکرد و سبک زندگی و رفتار در تمام عرصه‌ها، راه دیگری ندارد. تغییر سبک زندگی انسان و تغییر رفتار با طبیعت، نیازمند آموزش‌های مؤثر محیط زیستی است. جمهوری اسلامی ایران که یک نظام حکومتی توحیدی است، نمی‌تواند به وظیفه انسان در قبال محیط زیست و زمین بی‌توجه باشد. بنابراین ضروری است که

آموزش محیط زیست به عنوان ابزار برقراری ارتباط مؤثر و گفتگو میان بخش‌های مختلف جامعه عمل کند. ایده‌آل است که برآیند این گفتگوی اجتماعی، شکل‌گیری رفتار صحیح و منطبق بر اخلاق و منش (۴) و ادب محیط زیستی (۵) با طبیعت و موجودات زنده و غیر زنده آن باشد.

بررسی منابع و پژوهش‌ها نشان می‌دهد که اندیشمندان مختلفی، میان سه مفهوم اخلاق، منش و آداب (جمع ادب) تمایز قائل شده‌اند. عالمان اخلاق به پیروی از ارسطو، اخلاق را ملکات رسوخ‌یافته در روح انسان دانسته‌اند (۶). دسته‌ای دیگر از محققان، عملکردهای انسان را ناشی از منش او معرفی نموده و منش را تمایل به انجام رفتارهای خاص دانسته‌اند (۴)، اما ادب به معنای ظرافت در عمل است که در رفتار انسان بروز می‌یابد و مفهومی کاملاً متفاوت از اخلاق است، از جمله تفاوت‌های اخلاق و ادب، آن است که در اخلاق، مسائل مربوط به روح انسانی مطرح است، اما ادب مربوط به افعال فیزیکی بدن است (۷). بنابراین می‌توان چنین برداشت نمود که اخلاق، مربوط به مراتب روحی انسان است و حرکتی در درون انسان ایجاد می‌کند که به وجودآورنده تمایل او برای انجام رفتارهای خاصی است. تمایل شکل‌گرفته در انسان، «منش» است و رفتار بروز یافته بر اساس آن تمایل، در زمره ادب دانسته شده است، لذا سه مفهوم اخلاق محیط زیست، منش محیط زیستی و آداب محیط زیستی، در طول هم و با ترتیبی منطقی، با یکدیگر دارای ارتباط هستند.

آموزش محیط زیست نقش تسهیل‌یادگیری و نهادینه‌سازی اخلاق، منش و ادب محیط زیستی در افراد جامعه بشری، در قالب آموزش‌های رسمی و غیر رسمی، مستقیم و غیر مستقیم را دارد، لذا به دنبال تغییر نگرش، انگیزه و رفتار افراد نسبت به محیط زیست است. از سوی دیگر ایجاد تحول در خودش، متناسب با تغییرات پرشتاب عصر حاضر ضرورت دارد (۸). از این رو در میان محققان این اعتقاد وجود دارد که در خصوص بهترین راه‌های دستیابی به اهداف و موفق‌ترین روش‌های آموزش محیط زیست، پرسش‌های اساسی وجود دارد که بی‌پاسخ مانده‌اند (۹).

۳. **آموزه‌های ادیان و محیط زیست:** مطالعات متعددی نشان داده‌اند که ارزش‌های مذهبی با ارزش‌های محیط زیستی در ارتباط هستند و مذهب به عنوان یک رویکرد مؤثر در هماهنگ کردن ارتباط انسان با محیط زیست قابل توجه است (۱۰). بنابراین ادغام معنویت و سنت‌های مذهبی در آموزش محیط زیست رویکردی جایگزین و بدیع در طراحی برنامه درسی به منظور آموزش مؤثر محیط زیست ارائه می‌دهد که می‌تواند تغییرات ضروری در نگرش‌ها و رفتارهای محیط زیستی یادگیرندگان را تشویق نماید (۱۱).

جمع دیگری از محققین اشاره نموده‌اند که پیروان ادیان مختلف بر این نکته که آیین‌های دینی‌شان زیست بوم محور و منطبق با اندیشه‌های محیط زیستی است، تأکید دارند و در این میان پیروان اسلام، بیش از سایرین بر این مسأله اصرار می‌ورزند. این مسأله در هر دو گروه بزرگ جهان اسلام، یعنی شیعه و سنی دیده می‌شود (۱۲).

در تفسیر آیه هشتم از سوره مبارکه مؤمنون، طبیعت و محیط زیست امانت الهی و انسان، همراه و هماهنگ با طبیعت و موظف به حفاظت از این امانت دانسته شده است (۱۳).

برای پیشگیری از تخریب محیط زیست و احیای بخش‌های آسیب‌دیده، باید در جهت ارتقای دانش، اصلاح نگرش و ایجاد مهارت‌های ضروری و تعهد به اقدام در عموم افراد جامعه، بر اساس ارزش‌های ادیان تلاش شود. جهان‌بینی اسلام، توحید را در تمامی تعالیم خود محور قرار می‌دهد و خداوند متعال را، هم خالق و هم پروردگار و محیط بر همه چیز می‌داند و این اعتقاد و دیدگاه یک مفهوم متفاوت از یک جهان‌بینی کل‌نگر را معرفی می‌کند که محیط زیست را در ارتباط با خداوند، مقدس می‌داند (۱۴) و ارزش خدشه‌ناپذیر و از بین‌نرفتنی آن را اعلام می‌دارد و تلاش می‌کند تا انسان‌هایی را تربیت نماید که هرگونه پیشرفت خود و جامعه‌شان را جز در سایه حفظ محیط زیست متصور ندانند.

۴. **الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و محیط زیست:** بر اساس مبانی خداشناختی، جهان‌شناختی، انسان‌شناختی، جامعه‌شناختی، ارزش‌شناختی و دین‌شناختی الگوی پایه

اسلامی ایرانی پیشرفت، رسیدن به جایگاه خلافت الهی و تحقق حیات طیبه، از آرمان‌های این الگو هستند. تحقق این آرمان‌ها با حرکتی عقلانی، مؤمنانه و متعهدانه و در جهت ایجاد تمدن نوین اسلامی، متناسب با آرمان‌ها، در زیست‌بوم ایران اتفاق می‌افتد تا در افق ۱۴۴۴، با سبک زندگی و خانواده اسلامی ایرانی و پیشتازی در تولید علوم انسانی اسلامی، سلامت محیط زیست، پایداری منابع طبیعی، آب و انرژی و امنیت غذایی با حداقل نابرابری فضایی در کشور و خلق مزیت‌ها و فرصت‌های جدید برای همگان با رعایت عدالت بین‌نسلی حاصل گردد (۱۵). بدون شک در این فرایند، تعلیم و تربیت یکی از مهم‌ترین زیرساخت‌های مورد نیاز در دستیابی به آرمان‌ها است.

در تعلیم و تربیت، «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» همچون قانون اساسی برای اداره بلندمدت و همه‌جانبه آموزش و پرورش کشور و «برنامه درسی ملی» به عنوان یکی از زیرنظام‌های اصلی سند تحول بنیادین، نقشه جامع یادگیری، زمینه ایجاد تحول همه‌جانبه، گسترده و عمیق در مفاهیم و محتوای آموزشی را فراهم می‌آورد (۱۶). در بیانیه مأموریت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، به مأموریت نهاد آموزش و پرورش در خصوص زمینه‌سازی برای دستیابی دانش‌آموزان به مراتبی از حیات طیبه در ابعاد فردی، خانوادگی، اجتماعی و جهانی اشاره شده است. حیات طیبه، زندگی است حاصل از دو بال ایمان و عمل صالح (۱۷).

بنابراین نیازمند جامعه‌ای هستیم که آحاد نفرت آن، افرادی متعهد، با احساس مسئولیت در قبال محیط زیست و آماده برای مشارکت در حفاظت از آن در مقابل خطرات پیش رو در مسیر پیشرفت کشور و تربیت‌یافته بر اساس مبانی اسلامی باشند.

از آنجا که جهان‌بینی حاکم بر این تحقیق، جهان‌بینی توحیدی اسلامی است، اصول توحید، نبوت و معاد مورد پذیرش و به عنوان اصول زیربنایی پژوهش معرفی می‌گردند. همچنین اصول مذهب تشیع، امامت امامان معصوم (ع)، عدالت خداوند متعال و بر اساس مباحث کلامی شیعه، اصل علم

منطقی و مبتنی بر مبانی معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی اسلام و در چارچوب حقوق و اخلاق اسلامی به تحلیل وضعیت موجود ایران و تبیین وضعیت مطلوب آن و ارائه راهبردها برای تغییر وضعیت موجود می‌پردازد (۱۹).

۵. پیشینه پژوهش: نتایج پژوهش‌های متعدد در کشور ایران، نشان داده است که در سالیان مختلف و در قالب برنامه‌های توسعه کشور و نیز فعالیت‌های مختلف آموزشی، در جهت بهبود وضعیت محیط زیست و ارتقای فرهنگ، دانش، نگرش و رفتار محیط زیستی در جامعه، تلاش‌های زیادی انجام شده است. در جدول ۱ بخشی از این پژوهش‌ها ارائه شده است.

خداوند ذوالجلال، و در طول آن، علم پیامبر گرامی اسلام و امامان معصوم (ع) و گستردگی آن در همه ابعاد، مبانی این تحقیق را تشکیل می‌دهند. بنابراین با توجه به علم نامحدود خداوند و اتصال معصومین (ع) به این منبع لایزال الهی و خالی و مصون بودن رهنمودهای الهی و معصومین از خطا، آموزه‌های اسلامی، شامل آیات قرآن کریم و روایات صحیح‌السند معصومین (ع)، منابع دارای اعتبار جهت الگوگیری در امور مختلف فردی و اجتماعی جوامع انسانی (۱۸) و از این جهت، اساس شکل‌گیری الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت محسوب می‌شوند. از سوی دیگر، الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت به مجموعه نظام‌مندی از مفاهیم، اصول موضوعه، قوانین و راهبردها اطلاق می‌شود که در ساختاری

جدول ۱: موضوعات و مفاهیم پژوهش‌های مرتبط با آموزش ادب محیط زیستی؛ بر اساس پیشینه پژوهش

عنوان پژوهش	موضوعات و مفاهیم پژوهش
مدل ادب محیط زیستی و تبیین اهداف آموزش محیط زیست بر اساس دیدگاه اسلامی «مادربودن زمین» (۵).	تبیین اهداف آموزش محیط زیست بر اساس دیدگاه‌های اسلامی.
تربیت محیط زیستی و جایگاه آن در برنامه درسی دوره دوم ابتدایی نظام آموزشی ایران (۲۰).	تبیین اصول تدوین محتوای آموزش محیط زیست.
تربیت محیط زیستی و جایگاه آن در برنامه درسی دوره دوم ابتدایی نظام آموزشی ایران (۲۰).	ارائه چارچوب مفهومی طراحی برنامه درسی آموزش محیط زیست.
طراحی و اعتبارسنجی برنامه درسی تلفیقی آموزش محیط زیست برای کودکان پیش از دبستان (۲۱).	ارائه مدل‌های تربیتی، از جمله مدل تربیت منش محیط زیستی.
مطالعه کیفی تربیت منش: رویکردی نوین در اخلاق محیط زیستی (۴)	توجه به ضرورت تربیت معلمان متخصص، علاقمند و حساس به محیط زیست.
طراحی و امکان‌سنجی اجرای الگوی مطلوب برنامه درسی تربیت زیست‌محیطی در دوره دبستان با رویکرد تلفیقی (۲۲).	تبیین ضرورت تحلیل، تصمیم‌گیری و عمل در پارادایم توحیدی آموزش صیانت از منابع طبیعی و محیط زیست.
پارادایم توحیدی آموزش صیانت از منابع طبیعی و محیط زیست (۱۴).	تبیین هستی‌شناسی، شناخت‌شناسی، روش‌شناسی، انسان‌شناسی و ارزش‌شناسی پارادایم توحیدی آموزش صیانت از منابع طبیعی و محیط زیست. تبیین ضرورت بهره‌مندی از دانش ماوراءالطبیعه، دانش علمی - تحلیلی و دانش اخلاق قدسی در پارادایم توحیدی و ضرورت جایگزینی اراده انسانی، خودانگیختگی انسانی، آزادسازی انسانی و جنبه‌های نرم‌افزاری با ابزارمداری انسان، تجربه‌گرایی و رفتارگرایی محض و جنبه‌های سخت‌افزاری. تبیین «تحقق کمال انسانی» به عنوان هدف غائی آموزش محیط زیست.

موضوعات و مفاهیم پژوهش	عنوان پژوهش
توجه به ضرورت بازنگری و اصلاح آموزش‌های محیط زیستی. توجه به ضرورت افزایش مشارکت و مسئولیت‌پذیری در حفاظت از محیط زیست و ترویج اخلاق محیط زیست در آموزش‌های رسمی، غیر رسمی و همگانی.	سیاست‌های اصلی در تدوین و اجرای راهبردهای آموزش محیط زیست در برنامه ششم توسعه (۲۳).
توجه به ضرورت تحول در برنامه درسی آموزش محیط زیست برای دوره تحصیلی ابتدایی ایران و ارائه مؤلفه‌های اساسی برنامه درسی.	طراحی برنامه درسی آموزش محیط زیست برای دوره تحصیلی ابتدایی ایران (۲۴).
توجه به ضرورت تدوین الگوهای آموزش محیط زیست به عنوان راه حل مشکلات.	الگوی آموزش محیط زیست جهت تقویت حکمرانی پایدار منابع آب کشور (۲۵).
توجه به «تقویت فرهنگ حفظ محیط زیست، تقویت باور و یقین به حفظ محیط زیست، پرورش شهروندانی با توانایی ارائه راه‌کار و اقدام برای حفظ محیط زیست و تقویت اخلاق محیط زیستی» به عنوان بخشی از اهداف ضروری.	طراحی و اعتباریابی الگوی آموزش محیط زیست بر اساس مدل ADDIE در پارک جنگلی سرخه‌حصار (۲۶). تأثیر روش آموزش مبتنی بر الگوی طراحی یادگیری زایشی بر انگیزش و یادگیری دانش‌آموزان در درس زیست‌شناسی (۲۷).
تبیین ضرورت توجه به ارتباط متقابل میان جهت‌گیری‌های ارزشی نسبت به محیط زیست و رفتارهای دوستدار محیط زیست و توجه به ارتقای ارزش‌های خدامحورانه و زیست‌بوم‌محورانه در فرهنگ عمومی جامعه.	بررسی وضعیت موجود و مطلوب اهداف کلی آموزش محیط زیست دوره دوم متوسطه ایران بر اساس نظر متخصصان برنامه درسی و محیط زیست (۲۸).
	ارزش‌ها و رفتارهای دوستدار محیط زیست: مطالعه‌ای در پارک‌های جنگلی استان گلستان (۲۹).

مشاهده است. نواقص موجود در آموزش ادب محیط زیستی ایران در جدول ۲ ارائه شده است.

با وجود تلاش‌ها و توجه به محیط زیست در سیاست‌ها و برنامه‌ها و قوانین کشور و نیز آموزش‌های مرتبط با آن در برنامه درسی و محتوای آموزشی، همچنان نواقصی قابل

جدول ۲: نواقص موجود در آموزش ادب محیط زیستی در ایران؛ بر اساس پیشینه پژوهش

موضوعات و مفاهیم پژوهش	عنوان پژوهش
توجه کم به تربیت محیط زیستی در محتوای آموزشی، علیرغم تأکیدات موجود در اسناد بالادستی.	مدل ادب محیط زیست و تبیین اهداف آموزش محیط زیست بر اساس دیدگاه اسلامی «مادربودن زمین» (۵).
کم‌توجهی به لزوم درک وابستگی متقابل بین وجوه اقتصادی، سیاسی و زیست‌محیطی فرایندهای پیشرفت جامعه.	طراحی و امکان‌سنجی اجرای الگوی مطلوب برنامه درسی تربیت زیست‌محیطی در دوره دبستان با رویکرد تلفیقی (۲۲).
وجود چالش‌های اجتماعی و فرهنگی پیش روی آموزش محیط زیست. متناقض‌بودن رویکردهای محیط زیستی فعال در کشور با مبانی و سیاست‌های بالادستی کشور.	سیاست‌های اصلی در تدوین و اجرای راهبردهای آموزش محیط زیست در برنامه ششم توسعه (۲۳).
وضعیت نامناسب اهداف آموزش محیط زیست در کشور به علت غیر شفاف‌بودن و مبتنی‌نبودن بر نیازسنجی قبلی.	بررسی وضعیت موجود و مطلوب اهداف کلی آموزش محیط زیست دوره دوم متوسطه ایران بر اساس نظر متخصصان برنامه درسی و محیط زیست (۲۸).

موضوعات و مفاهیم پژوهش	عنوان پژوهش
غفلت از روش‌های متناسب با آموزش محیط زیست و بی‌توجهی به ارزشیابی‌های تشخیصی و آزمون‌های استانداردشده.	بررسی تطبیقی آموزش محیط زیست در برنامه درسی دوره ابتدایی ایران و کشورهای منتخب (۳۰).
کم‌توجهی به حیطه‌های عاطفی در آموزش محیط زیست.	ادراک معلمان از برنامه درسی پنهان آموزش محیط زیست در مدارس متوسطه شهر تهران: یک رویکرد پدیدارشناختی (۳۱).
توجه نامتعادل و ناقص به مؤلفه‌های آموزش محیط زیست در محتوای کتب درسی.	بررسی جایگاه مؤلفه‌های اصلی آموزش محیط زیست در کتاب‌های درسی دوره ششم ابتدایی (۳۲).
توجه نامتوازن به حیطه‌های یادگیری و بی‌توجهی به حیطه‌های نگرشی و مهارتی.	آموزش زیست‌محیطی و جایگاه آن در برنامه درسی دوره متوسطه نظام آموزشی کشور (۳۳).

بنابراین ضرورت دارد یک الگوی آموزشی بومی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و ویژگی‌های ایرانی برای آموزش محیط زیست در کشور طراحی و به کار گرفته شود. هدف از این تحقیق شناسایی و استخراج مؤلفه‌های یک الگوی آموزشی برای آموزش آداب محیط زیست، بر اساس دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است. پرسشی که در این تحقیق به آن پاسخ داده می‌شود، چیستی مؤلفه‌های الگوی آموزشی آداب محیط زیست از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است.

روش

این پژوهش به صورت کیفی و به منظور تبیین مضمون‌ها و مؤلفه‌های الگوی آموزش ادب محیط زیستی از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، انجام شد. برای دستیابی به اهداف، به منابع مرتبط مراجعه شد. منابع مورد اشاره در قالب‌های مختلفی در دسترس قرار داشتند، از جمله منابع چاپ‌شده، فایل‌های صوتی، اسناد و مقالات منتشرشده در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی شامل SID، Noormags، Magiran. وب‌گاه‌های رهبر انقلاب اسلامی، مجمع تشخیص مصلحت نظام، مجلس شورای اسلامی، مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی آموزش و پرورش. ۴۳ منبع پژوهشی به صورت هدفمند و بر اساس ارتباط موضوعی و محتوایی آن‌ها با موضوع پژوهش، از طریق جستجوی واژگان کلیدی اختصاصی، مانند آموزش، محیط زیست، الگوی آموزشی، الگوی تعلیم و تربیت، تعلیم و تربیت

اسلامی، از میان آیات منتخب قرآن کریم و تفاسیر، کتب روایی معصومین (ع)، اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران، متن قوانین و برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، گزارش‌ها و مقالات علمی، بازیابی و انتخاب شدند. با استفاده از شیوه نمونه‌گیری هدفمند، بررسی و مطالعه عمیق و کدگذاری بخش‌های مرتبط به شکل همزمان انجام شد. حاصل این بخش از تحقیق، تولید ۱۰۵۷ کد از محتوای جملات هم‌دسته منتخب بود. سپس کدهای تولیدشده، بر اساس ارتباط موضوعی و مفهومی، به صورت کدهای هم‌دسته منظم شدند. در این فرایند، جملات، کدها و کدهای هم‌دسته به شکل مستمر، چندین بار مورد بررسی و بازنگری قرار می‌گرفتند تا از مقبولیت و عینیت داده‌های استخراج‌شده، اطمینان حاصل شود. خروجی این بخش از پژوهش، شناسایی مقوله‌های سازمان‌دهنده‌ای بود که اجزای شکل‌دهنده مؤلفه‌های الگوی آموزشی مورد نظر بودند. با بررسی مکرر مقوله‌ها با رویکرد استقرایی، مضامینی که به نظر می‌رسید می‌توانند به عنوان مؤلفه‌های الگوی آموزش ادب محیط زیستی از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در نظر گرفته شوند، نتیجه‌گیری شدند. بنابراین در نهایت، تعداد ۱۰۵۷ کد، در قالب ۴۹ مقوله و ۸ مؤلفه سازمان‌دهی شدند. نمودار گرافیکی نمایش‌دهنده ارتباط میان مقوله‌های سازمان‌دهنده و مؤلفه‌ها با استفاده از نرم‌افزار NVivo ترسیم و ارائه شد. هر آموزشی، نیازمند تعیین اهداف کلان، کلی و رفتاری است. مطالعه شناسایی اهداف آموزش محیط زیست از دیدگاه الگوی

یافته‌ها

یافته‌های این تحقیق در جدول ۳ ارائه شده است. مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده الگوی آموزش ادب محیط زیستی از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، عبارت بودند از: مبانی، اصول، پیام الگو، اهداف، مؤلفه‌های یاددهی و یادگیری، نقش یادگیرنده، نقش یاددهنده، محیط و بافت یادگیری و ارزشیابی. هر یک از این مؤلفه‌ها، از زیربخش‌هایی تشکیل شده است که در جدول مورد اشاره، قابل مشاهده است.

اسلامی ایرانی پیشرفت و پژوهش حاضر، هر دو، بخش‌هایی از یک پژوهش جامع‌تر با عنوان «طراحی و اعتباریابی الگوی آموزش محیط زیست از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت» بوده‌اند، لذا اهداف آموزشی مورد نظر، در پژوهشی با عنوان «مدل ادب محیط زیست و تبیین اهداف آموزش محیط زیست بر اساس دیدگاه اسلامی مادر بودن زمین» ارائه شده است (۵). بنابراین «اهداف» نیز یکی از مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده الگوی آموزشی حاصل از این پژوهش خواهد بود.

جدول ۳: کدهای هم‌دسته، مقوله‌های سازمان‌دهنده و مؤلفه‌ها

مؤلفه	مقوله‌های سازمان‌دهنده	کدهای هم‌دسته
		۱۳۰. خداوند متعال خالق و محیط بر همه چیز (۱۴).
		۲۲۷. خدامحوری.
		۲۲۸. توحید.
		۲۲۹. حاکمیت مطلق و یگانه بر هستی.
		۲۳۰. عدل الهی.
	مبانی خداشناختی	۲۳۱. تأمین روزی خلق توسط خداوند.
		۲۳۲. اجابت نمودن دعاها.
		۲۳۳. یاری کننده مؤمنان.
		۲۳۴. حمایت کننده مظلومان.
		۲۳۵. انتقام‌گیرنده از ظالمان.
		۲۳۶. وفاکننده به عهد (۱۵).
		۱۲۹. جهان‌بینی توحیدی.
		۱۳۱. جهان‌بینی کل‌نگر اسلامی.
	مبانی	۱۳۲. تقدس محیط زیست در ارتباط با خداوند (۱۴).
		۱۳۳. ارزش پایدار محیط زیست.
		۱۳۷. وابستگی جهان به خداوند.
		۱۳۸. دیدگاه اسلامی سه‌ساحتی بودن محیط زیست.
		۱۳۹. محیط زیست جسم.
	مبانی جهان‌شناختی	۱۴۰. محیط زیست روح.
		۱۴۱. محیط زیست تلفیقی جسم و روح (۳۴).
		۲۴۰. برخورداری هستی از غیب و شهود.
		۲۴۱. برخورداری هستی از مراتب روحانی.
		۲۴۲. برخورداری هستی از مراتب مادی.
		۲۴۶. جهان مادی در طول عالم ماوراء.
		۲۴۷. منحصرنی بودن عوامل مؤثر به علل مادی و طبیعی.
		۲۵۰. واکنش هستی به کردار انسان.

مؤلفه	مقوله‌های سازمان‌دهنده	کدهای هم‌دسته
		۲۵۱. حاکمیت سنت‌های الهی بر هستی.
		۲۵۲. مأموریت انسان برای آبادانی جهان مادی.
		۲۵۳. کافی بودن منابع برای نیازهای انسان.
		۲۵۴. بهره‌برداری کارآمد و عادلانه شرط کفایت منابع (۱۵).
		۶۱۵. وفور نعمت در اثر تقوی، عدالت و استقامت، مبنای آموزش محیط زیست.
		۶۱۷. از دسترس خارج شدن نعمات در صورت عدم رعایت عمومی تقوی، عدالت و استقامت.
		۶۱۸. رفتار نادرست انسان، علت از دست دادن منابع طبیعی (۳۵).
		۶۲۳. تأثیر مسائل محیط زیست جسم بر محیط زیست روح (۳۶).
		۷۱۱. رفتار محیط زیستی، مؤثر در سعادت دنیوی و اخروی.
		۷۳۲. تدبیر، ضامن حل مشکلات محیط زیست.
		۷۹۴. پایبندی دینی همگانی، ضمانت‌کننده فراوانی.
		۷۹۵. پارادایم وفور نعمت مشروط (۳۷).
		۱۴۸. رسیدن انسان به جایگاه خلافت الهی.
		۱۹۴. مسئولیت و وظیفه در برابر طبیعت.
		۲۷۰. انسان موجودی اجتماعی.
		۶۲۶. اهمیت مراحل قبل از تولد در تربیت و یادگیری.
		۶۲۸. سن تکلیف، آغاز پاسخگویی در قبال رفتار.
		۶۳۶. حق‌مداری.
	مبانی انسان‌شناختی	۶۸۳. تحریک فکر، اساس هدایت.
		۶۸۴. فعال‌سازی ظرفیت‌های درونی مخاطب، اساس هدایت.
		۷۰۶. قابلیت ارتقای ظرفیت عقلی.
		۷۷۹. نیازهای کاذب انسان، مخرب محیط زیست.
		۷۸۰. رفتار مصرف‌گرایانه، مخرب محیط زیست (۳۷).
		۱۴۹. تحقق حیات طیبه.
		۱۵۰. ایجاد تمدن نوین اسلامی (۱۵).
		۱۸۴. حیات طیبه، مبتنی بر ایمان و عمل صالح (۱۷).
	مبانی جامعه‌شناختی	۲۹۶. پیشرفت با رهبری امام معصوم (ع).
		۲۹۷. پیشرفت با هدایت دین اسلام.
		۲۹۸. پیشرفت با رهبری پیشوای الهی.
		۲۹۹. پیشرفت توأم با مشارکت مردم (۱۵).
		۳۰۱. ارزش‌ها برآمده از واقعیت.
		۳۰۳. جهان‌شمول بودن ارزش‌ها.
	مبانی ارزش‌شناختی	۳۰۶. شناخت ارزش‌ها با کتاب و سنت.
		۳۱۰. نفوذ و اثرگذاری ارزش‌ها در ارتباط انسان با خلقت (۱۵).
		۳۱۵. همخوانی اسلام با نظام هستی.
		۳۱۷. اسلام پاسخگوی نیازهای نظری.
		۳۱۸. اسلام پاسخگوی نیازهای عملی.
	مبانی دین‌شناختی	۳۱۹. اسلام پاسخگوی نیازهای فردی و اجتماعی.
		۳۲۲. ظرفیت اسلام برای ارائه الگوی پیشرفت.

مؤلفه	مقوله‌های سازمان‌دهنده	کدهای هم‌دسته
		۳۳۹. اسلام ناب، متناسب با مقتضیات روز (۱۵). ۶۲۰. وجوب حفاظت از محیط زیست (۳۸). ۶۲۲. ضرورت آموزش محیط زیست (۳۶). ۶۷۸. رجحان آموزش محیط زیست (۳۹). ۷۰۸. احکام شرعی محیط زیستی، ابزار تنبیه محیط زیستی افراد. ۷۹۳. کاربرد علمی دین، ضامن محیط زیست. ۷۹۲. تأثیر دستورات دینی بر افزایش تولید. ۷۳۱. شکرگزاری، استفاده صحیح از منابع طبیعی (۳۷). ۶۷۷. رجحان یاددهی و یادگیری علم نافع (۳۹). ۸۴۸. اکتشافی بودن علم. ۸۴۹. مطابقت علم با واقع (۴۰).
	مبانی معرفت‌شناختی	۲۳۷. خداپاوری در آموزش محیط زیست. ۲۳۸. جهت‌گیری برنامه‌های آموزش محیط زیست مبتنی بر خداشناسی (۱۵). ۶۱۶. جایگزینی پارادایم وفور نعمت مشروط به جای پارادایم کمبود منابع طبیعی (۳۵). ۲۵۶. جهت‌گیری برنامه‌های آموزش محیط زیست مبتنی بر مبانی جهان‌شناختی (۱۵). ۶۱۹. خودمراقبتی انسان نسبت به رفتار با محیط زیست در پارادایم وفور نعمت مشروط (۳۸). ۶۳۷. رعایت موازین شرعی در فرایند آموزش (۳۶). ۷۰۷. استفاده از احکام دینی برای ارتقای ظرفیت عقلی مخاطب (۳۷). ۸۴۳. احیای پیوند انسان با خدا. ۹۵۲. نیت الهی در رعایت حقوق محیط زیست. ۶۴۶. شرط احتمال تأثیر برای مجاز بودن اقدامات آموزشی (۴۱). ۸۴۰. تغییر باطن تحت تأثیر تغییر ظاهر. ۸۴۱. تغییر ظاهر تحت تأثیر تحول درونی. ۸۴۲. عقل‌ورزی.
	اصول خداشناختی	
	اصول جهان‌شناختی	
	اصول دین‌شناختی	
	اصول انسان‌شناختی	
	اصول	۸۴۴. مسئولیت انسان (۴۰). ۲۷۷. تعامل اجتماعی برای تأمین انواع نیازهای انسان. ۲۷۸. مشارکت اجتماعی برای تأمین انواع نیازهای انسان (۱۵). ۴۷۸. دستیابی نظام‌مند به حیات طیبه. ۴۷۹. دستیابی همگانی به حیات طیبه. ۴۸۰. دستیابی عادلانه به حیات طیبه. ۴۸۱. دستیابی الزامی به حیات طیبه (۱۷). ۸۴۵. تعامل مؤثر اجتماعی (۴۰). ۸۸۲. اصول ارزش‌شناختی. ۸۸۳. اعتباریابی ارزش‌ها. ۸۸۴. اعتبارسازی ارزش‌ها. ۸۸۵. سلسله مراتبی بودن ارزش‌ها. ۸۸۶. مهارت و اخلاق حرفه‌ای. ۸۸۷. حفظ و ارتقای کرامت. ۸۸۸. عدالت تربیتی.
	اصول جامعه‌شناختی	
	اصول ارزش‌شناختی	

مؤلفه	مقوله‌های سازمان‌دهنده	کدهای هم‌دسته
		۸۸۹. پرورش فضائل.
		۸۹۰. اعتلای ذائقه زیبایی‌شناختی (۴۰).
		۸۵۹. تکیه بر شواهد.
		۸۶۰. جامع‌نگری در علم.
		۸۶۱. تکیه بر حقایق.
		۸۶۴. فرضیه‌پروری.
	اصول معرفت‌شناختی	۸۶۶. جامع‌نگری به نیازها.
		۸۶۷. هدایت نیازها.
		۸۶۸. نقد مداوم آموخته‌ها.
		۸۶۹. ابداع تقسیم‌بندی‌های جدید در علم (۴۰).
	مدیریت زیرساخت تکوینی	۲۰۰. اعتبار نقش پایه‌ای خانواده در آموزش (۱۶).
	یادگیری	۶۲۷. تمهید تکوینی تربیت و یادگیری (۳۶).
		۷۸۸. ثبت.
		۷۸۹. تحلیل.
		۷۹۰. پردازش.
		۷۴۶. موضوعات جهت‌ساز، نقاط شروع تفاهم.
		۷۴۷. توافق بر نقاط شروع، لازمه تفاهم.
		۷۴۸. ابعاد فطرت انسان، نقاط شروع تفاهم.
		۷۴۹. محسوسات بیرونی، نقاط شروع تفاهم.
		۷۵۱. نیازهای انسان، نقاط شروع تفاهم.
		۷۵۶. نقطه شروع تفاهم، پایه سؤال.
	سازماندهی	۷۵۷. نقطه پایانی تفاهم، رکن سؤال.
		۷۵۸. وصل‌کننده‌های شروع و پایان، شرح سؤال.
		۷۴۶. موضوعات جهت‌ساز، نقاط شروع تفاهم.
		۷۴۵. سازماندهی محتوا در قرآن.
	یاددهی و یادگیری	۷۹۱. ثبت ذهنی، پیش‌سازمان‌دهنده.
		۷۹۶. ثبت ذهنی، فعال‌ساز ذهن.
		۷۹۷. تحلیل، بیانگر چیستی موضوع.
		۷۹۸. تحلیل، بیانگر انواع.
		۷۹۹. تحلیل، بیانگر ابعاد موضوع.
		۸۰۰. پردازش، بیانگر شیوه عمل (۳۷).
		۶۸۰. هدایت به معنی یادگیری (۴۳-۴۲).
		۷۵۹. ایجاد پرسش، تحرک فکری، کشف پاسخ (۳۷).
		۶۲۵. تأثیر تکرار و تمرین در یادگیری مخاطب (۳۶).
		۷۲۴. تدبر، تفکر قبل از رفتار.
	یادگیری	۷۳۶. کسب تجربه در هر زمینه، ظرفیت تجرب در آن زمینه.
		۷۳۹. تفقه، بررسی کارشناسانه.
		۷۴۰. تفقه، حالتی حاصل از تجربه و یقین (۳۷).
		۸۹۲. یادگیری انتقادی امور دانشی.

مؤلفه	مقوله‌های سازمان‌دهنده	کدهای هم‌دسته
		۸۹۳. یادگیری تعلیمی.
		۸۹۵. یادگیری گزینشی امور ارزشی.
		۸۹۶. الگوی یادگیری تمرینی - تبیینی - گزینشی (۴۰).
		۳۸. تقویت رشد با آموزش مبتنی بر الگو.
		۳۹. مسئولیت یادگیرنده در الگو.
		۴۲. هماهنگی آموزش با آمادگی رشدی یادگیرنده (۴۴).
		۱۹۶. دین‌محوری در آموزش.
		۱۹۷. تقویت هویت ملی در آموزش.
		۲۰۴. توجه به یادگیری مادام‌العمر در برنامه درسی.
		۲۰۵. مشارکت و تعامل در برنامه درسی (۱۶).
		۶۳۴. درونی‌سازی یاد خدا در تمام امور زندگی.
		۶۳۹. تخفیف و مسامحه نسبت به یادگیرنده در فرایند آموزش و ارزشیابی (۳۶).
		۶۸۱. هدایت، تصرف در نظام نگرش‌های فردی مؤثر بر تصمیم‌گیری.
		۶۸۵. هدایت از طریق ایجاد سؤال.
		۶۸۶. هدایت از طریق پاسخ‌دادن کامل به سؤالات یادگیرنده.
		۶۸۷. هدایت از طریق تفاهم.
آموزش		۶۹۹. ضرورت توجه به ظرفیت مخاطب در یاددهی و یادگیری.
		۷۵۹. ایجاد پرسش، تحرک فکری، کشف پاسخ.
		۷۸۴. تدریج در آموزش.
		۷۸۶. تأمل، ابزار درونی‌سازی.
		۷۸۷. مراحل تدریجی در آموزش.
		۷۸۸. ثبت.
		۷۸۹. تحلیل.
		۷۹۰. پردازش (۳۷).
		۸۴۶. رعایت توان یادگیرنده.
		۸۶۵. ارتباط با نیازها.
		۸۹۳. یادگیری تعلیمی (تأکید بر نقش معلم).
		۸۹۴. مقایسه یافته‌های علمی با نظریات رقیب.
		۹۰۱. توجه به آموزش محتوا.
		۹۰۵. الگوی آموزش عملی - تبیینی - انتقادی (۴۰).
		۶۹۳. بیان مبتنی بر ظرفیت.
		۷۴۵. بیان مبتنی بر تأمل، محرک فکر.
		۷۴۶. موضوعات جهت‌ساز، نقاط شروع تفاهم.
تفاهم (ارتباط)		۷۸۲. بیان در فضای مقایسه، یادگیری معنادار.
		۷۸۳. بیان مبتنی بر مکث (تدریج).
		۸۰۲. دریافت محبت، مقوم یادگیری.
		۸۰۳. تناسب رفق (محبت) با موقعیت ارتباطی (۳۷).

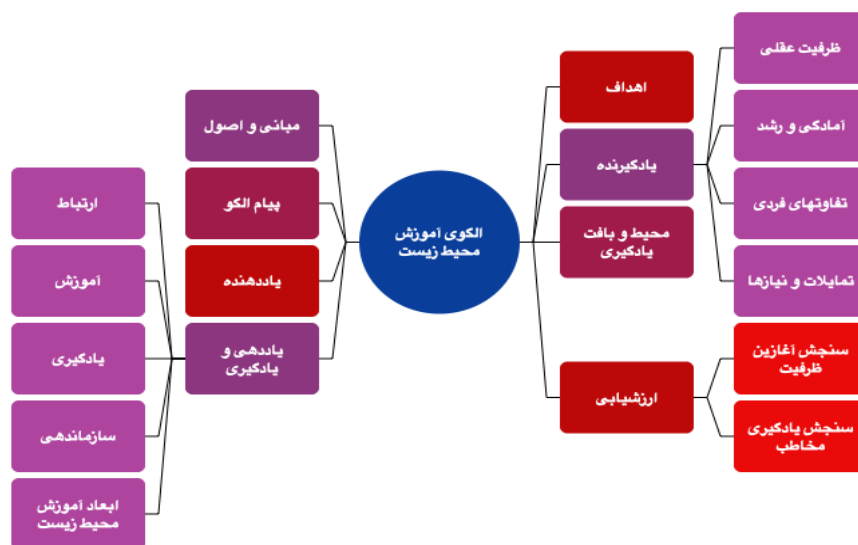
مؤلفه	مقوله‌های سازمان‌دهنده	کدهای هم‌دسته
		۷۱۷. ارتباط‌دادن خلقت با خالق، پرورش ظرفیت تعقل.
		۷۱۸. ارتباط‌دادن محیط زیست با خالق، آموزش از طریق محیط زیست.
		۷۶۰. آموزش محیط زیست، ابزار خدانشناسی.
		۷۶۱. آموزش از طریق محیط زیست، راه خدانشناسی.
		۷۶۲. آموزش از طریق محیط زیست در قرآن.
		۷۶۳. آموزش درباره محیط زیست در قرآن.
		۷۶۴. آموزش برای محیط زیست در قرآن.
		۷۶۶. شناخت صفات الهی از طریق محیط زیست.
		۷۷۵. نیاز به خداوند، جهت‌نمای یادگیری.
		۷۷۸. جهت‌گیری الهی در آموزش محیط زیست (۳۷).
		۵۸. متفاوت‌بودن فرایند یادگیری برای افراد.
		۵۹. تأثیر تفاوت‌های فردی.
	تفاوت‌های فردی	۶۴. در نظرگرفتن پیشینه دانشی، مهارتی، سلیقه‌ای.
		۶۷. نقاط قوت و استعداد‌های فردی (۴۴).
		۶۰. در نظرگرفتن دانش و درک شناختی.
		۶۱. در نظرگرفتن مهارت‌های زبانی.
	آمادگی و رشد	۶۲. در نظرگرفتن استعداد‌های اجتماعی.
		۶۳. در نظرگرفتن رشد جسمانی (۴۴).
		۷۰۵. ظرفیت تأمل، مرحله رجوع به نفس.
		۷۱۲. ظرفیت تعقل، توجه به نسبت بین امور و ربوبیت الهی.
		۷۱۳. ظرفیت تعقل، توجه انسان به لطف الهی.
		۷۱۴. ظرفیت تعقل، توجه انسان به مستقل‌نبودنش از خالق.
		۷۱۵. ظرفیت تعقل، اعتراف قلبی به نعمات الهی.
		۷۲۲. ظرفیت تدبیر، توجه به اثر رفتار در رشد یا غی.
		۷۲۳. ظرفیت تدبیر، توجه به تناسب رفتار با ربوبیت الهی.
	یادگیرنده	۷۲۴. تدبیر، تفکر قبل از رفتار.
	ظرفیت عقلی	۷۲۵. تدبیر، انتخاب یا رد رفتار قبل از اقدام.
		۷۲۶. شکرگذاری، نتیجه تدبیر.
		۷۳۶. کسب تجربه در هر زمینه، ظرفیت تجرب در آن زمینه.
		۷۴۰. تفقه، حالت درونی حاصل از تجربه و یقین.
		۷۴۱. تفقه، حالتی درونی در حیطه شناختی.
		۷۴۲. تفقه، حالتی درونی در حیطه عاطفی.
		۷۴۳. تفقه، حالتی درونی در حیطه روانی - حرکتی (۳۷).
		۶۳۳. تأمین سلامت جسم (۳۶).
		۹۱۵. انسان دارای تمایلات متنوع، متزاحم و متعارض.
		۹۱۶. تمایلات انسان منشأ حرکت او.
	تمایلات و نیازها	۹۱۷. نیازهای انسان، بخشی از تمایلات او.
		۹۱۹. نیازهای انسان: حیاتی، عاطفی، کاذب.
		۹۲۰. نیازهای انسان: سطحی و عمیق.

مؤلفه	مقوله‌های سازمان‌دهنده	کدهای هم‌دسته
		۹۴۰. نپذیرفتن رنج، تشدید راحت‌طلبی.
		۹۴۲. رنج‌آوردن رعایت حقوق محیط زیست برای انسان.
		۹۴۳. لذت عمیق رعایت حقوق محیط زیست برای انسان.
		۹۴۴. لذت عمیق حفاظت از محیط زیست برای انسان.
		۹۴۵. مدیریت تمایلات، یعنی مخالفت با هوای نفس.
		۹۴۸. دستوری‌بودن مدیریت تمایلات.
		۹۵۰. مدیریت تمایلات تحت سرپرستی ولی خدا.
		۹۵۱. نیت الهی در مدیریت تمایلات.
		۹۵۲. نیت الهی در رعایت حقوق محیط زیست.
		۹۵۳. انسان دارای توانایی تضعیف و تقویت تمایلات (۴۵).
		۷۱۹. سنجش توجه به الهی‌بودن منابع طبیعی، معیار تشخیص ظرفیت تعقل محیط زیستی.
		۷۲۰. سنجش توجه به مستقل‌نبودن انسان در کسب نعمات الهی، معیار تشخیص ظرفیت تعقل محیط زیستی.
		۷۲۱. سنجش حس ستایش الهی، معیار تشخیص ظرفیت تعقل محیط زیستی.
		۷۲۳. سنجش توجه به اثر رفتار محیط زیستی بر رشد و غی، معیار ظرفیت تدبیر محیط زیستی.
	سنجش آغازین ظرفیت	۷۲۴. سنجش رضایت از نعمات الهی، معیار ظرفیت تدبیر محیط زیستی.
		۷۳۵. سنجش پایبندی به کاربرد صحیح منابع، معیار ظرفیت تدبیر محیط زیستی.
		۷۳۷. سنجش تجربه محیط زیستی، معیار ظرفیت تجرب محیط زیستی.
		۷۳۸. سنجش مهارت به کارگیری تجربه محیط زیستی، معیار ظرفیت تجرب محیط زیستی.
	ارزشیابی	۷۴۴. سنجش توانایی در ارزشیابی، پیش‌بینی و تشخیص آثار رفتارها (۳۷).
		۶۳۹. تخفیف و مسامحه نسبت به یادگیرنده در فرایند آموزش و ارزشیابی.
		۶۴۰. طراحی و معرفی جایگزین‌ها در فرایند آموزش و ارزشیابی.
		۶۴۳. مثبت‌نگری در فرایند آموزش و ارزشیابی (۳۶).
	سنجش یادگیرنده	۶۷۰. سنجش یادگیری بدون ملاک نمره.
		۶۷۱. اصل رعایت توان یادگیرنده، مبنای سنجش یادگیری.
		۶۷۲. میزان تلاش، معیار سنجش یادگیری.
		۶۷۳. پیشرفت تحصیلی یادگیرنده بر اساس میزان تلاش.
		۶۷۴. پیشرفت تربیتی یادگیرنده بر اساس میزان تلاش (۴۱).
		۶۴۳. مثبت‌نگری در فرایند آموزش و ارزشیابی (۳۶).
	مدیریت تمایلات	۹۵۵. مدیریت تمایلات، محور آموزش محیط زیست.
		۹۵۸. ادب، تکنیک محوری برنامه‌های آموزش محیط زیست.
	ادب تکنیک محوری	۹۶۹. ادب برترین تکنیک مدیریت تمایلات.
		۹۷۰. مدیریت تمایلات، کلید حفاظت از محیط زیست.
	پیام الگو	۹۷۱. رعایت ادب، محور حفاظت از محیط زیست (۴۵).
	رعایت آداب رفتار با محیط	۹۷۲. زمین (محیط زیست)، مادر انسان‌ها (۴۶-۴۷).
	زیست به عنوان مادر انسان‌ها	۹۷۳. انسان موظف به رعایت ادب با محیط زیست (۵).

مؤلفه	مقوله‌های سازمان‌دهنده	کدهای هم‌دسته
محیط و بافت آموزش		۷۰. تنوع فرهنگی در یادگیری.
		۷۱. وابستگی‌های گروهی و قومی.
		۷۲. یادگیری‌های مشارکتی در محیط (۴۴).
		۹۵۹. زیباسازی محیط آموزشی.
		۹۶۰. ارتباط با طبیعت، ابزار انتقال آداب.
		۹۶۱. ارتباط با طبیعت، ابزار انتقال دستورات تربیتی.
		۹۶۲. طبیعت، عرصه تجربه رنج‌های طبیعت.
		۹۶۳. طبیعت، عرصه تجربه لذت‌های طبیعت (۴۵).
		۱۹۹. اعتبار نقش مرجعیت معلم در آموزش (۱۶).
		۶۴۵. ضرر ایجاد نکردن مربی برای یادگیرنده (۳۶).
نقش یاددهنده		۶۴۷. معلم تسهیلگر برای مخاطب خردسال.
		۶۴۸. معلم تسهیلگر برای مخاطب کودک (۴۱).
		۸۹۸. معلم تمهیدگر و تبیین‌گر، پالاینده.
		۹۰۲. توجه به پالاینده‌ی معلم (۴۰).

محیط آموزش و یادگیری، به ویژه استفاده از طبیعت»، «توجه به یادگیرنده و ویژگی‌های او از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»، «توجه به اهمیت نقش یاددهنده از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت» و «ارزشیابی بر اساس دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت» تشکیل شده باشد. شکل ۱، این مؤلفه‌ها را در قالب یک نمودار گرافیکی ارائه نموده است.

بر این اساس، الگوی مطلوب آموزش ادب محیط زیستی از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، الگویی است که از مؤلفه‌های «مبانی و اصول منطبق بر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»، «پیام اصلی الگو مطابق با آرمان‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»، «اهداف محقق‌کننده آرمان‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»، «توجه به یاددهی و یادگیری از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»، «توجه به اهمیت

شکل ۱: مؤلفه‌های الگوی آموزش ادب محیط زیستی از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

۵. **محیط و فضای یادگیری:** دارای دو شاخص «نقش آموزش محیط زیست در خداشناسی» و «استفاده از ظرفیت‌های طبیعت به عنوان محیط تجربه و یادگیری» است.

۶. **یادگیرنده:** از چهار شاخص «آمادگی و رشد مخاطب، ظرفیت عقلی و تفاوت‌های فردی در یادگیری»، «توجه به نیازهای یادگیرنده»، «توجه به مدیریت تمایلات یادگیرنده با محوریت ادب» و «نهادینه‌سازی نیت الهی در رعایت حقوق محیط زیست» تشکیل شده است.

۷. **ارزشیابی:** از شاخص‌های «سنجش آغازین ظرفیت عقلی»، «مثبت‌نگری» و «سنجش یادگیری بدون ملاک نمره» تشکیل یافته است.

۸. **اهداف:** محورهای تشکیل‌دهنده مؤلفه «اهداف» عبارتند از: «کسب شناخت، ارزش‌ها، مفاهیم، درک و توان نقد در رابطه با محیط زیست»، «کسب مهارت و درونی‌سازی رفتارهای محیط زیستی»، «اصلاح و ارتقای گرایش‌های محیط زیستی»، «درک ارتباطات میان سنت‌ها، فرهنگ و محیط زیست»، «دستیابی به امنیت، عدالت، پایداری و حیات طیبه»، «ایجاد تعهد، مسئولیت‌پذیری، رفتار مشارکت‌جویانه حفاظتی و بهره‌برداری مسئولانه از محیط زیست»، «تقویت توحید، ایمان به غیب و توجه به سه‌ساحتی بودن محیط زیست»، «ایجاد و تقویت اخلاق، منش و ادب محیط زیستی و اصلاح سبک زندگی»، «گسترش مطالبه‌گری و امر به معروف و نهی از منکر محیط زیستی» و «تقویت و شکوفاسازی خلاقیت و زیبایی‌شناسی».

بحث

در این مطالعه، مؤلفه‌های الگوی آموزش آداب محیط زیست از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ارائه گردیدند.

۱. **مؤلفه اول «مبانی و اصول»:** محققان متعددی ریشه‌های حقیقی بحران‌های محیط زیستی جهان را، ناشی از بحران‌های فلسفی و اخلاقی (۳) و بی‌توجهی به ارزش‌ها و باورهای اخلاقی و نادیده‌انگاشتن تعلق مالکیت همه چیز از جمله طبیعت به خداوند متعال، دانسته‌اند (۱). بنابراین تغییر نگاه

۱. **مبانی و اصول:** مبانی و اصول، به نوعی توصیف‌کننده دیدگاه فلسفی و بایدهای الگوی آموزشی ادب محیط زیستی و متشکل از ۷ زیربخش در قسمت مبانی و ۸ زیربخش در قسمت اصول هستند. مبانی شامل: خداشناسی، جهان‌شناسی، انسان‌شناسی، جامعه‌شناسی، ارزش‌شناسی، دین‌شناسی، معرفت‌شناسی و اصول شامل خداشناسی، جهان‌شناسی، انسان‌شناسی، جامعه‌شناسی، ارزش‌شناسی، دین‌شناسی، معرفت‌شناسی و همچنین «اصل مدیریت زیرساخت تکوینی یادگیری» است.

۲. **پیام اصلی الگو:** بیان‌کننده تأکید اصلی و نقاط تمرکز الگوی آموزشی است. در این الگو، «ادب» به عنوان نقطه تمرکز الگو مورد توجه است و زیرمجموعه‌های این مؤلفه در الگوی آموزش ادب محیط زیستی از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت عبارتند از: «مدیریت تمایلات یادگیرنده در ارتباط با محیط زیست»، «محوریت تکنیک ادب در مدیریت تمایلات» و «وظیفه انسان در رعایت آداب نسبت به محیط زیست به عنوان مادر انسان‌ها».

۳. **نقش یاددهنده:** بیانگر جایگاه و وظایفی است که الگوی آموزش ادب محیط زیستی از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت برای مربی، یاددهنده یا معلم قائل شده است. شاخص‌های شکل‌دهنده این مؤلفه عبارت بودند از: «همراهی هم‌سطح آموزش‌دهنده با مخاطب کودک»، «نقش تمهیدگری، تبیین‌گری و پالایندگی برای مخاطب نوجوان و بزرگسال» و «مرجعیت آموزش‌دهنده».

۴. **یاددهی و یادگیری:** این مؤلفه از شاخص‌های «محتوا و سازمان‌دهی»، «توجه به مفهوم جایگزین هدایت»، «آموزش عملی - تبیینی - انتقادی محتوا»، «دین‌محوری و جهت‌گیری الهی»، «تخفیف و مسامحه و طراحی جایگزین‌ها»، «یادگیری مادام‌العمر»، «اقناع فکری و پذیرش قلبی توأم با ملاحظت و تدریج در آموزش»، «ارتقای بینش» و «پرورش ظرفیت عقلی از طریق ارتباط‌دادن محیط زیست با خالق» شکل گرفته است.

فلسفی در تولید علم و فناوری، به عنوان راه‌حل مشکلات محیط زیستی جهان مورد توجه قرار گرفته است (۴۸). همچنین بر بنا نهادن الگوهای آموزشی بر اساس فلسفه تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران تأکید شده است (۴۰). پژوهش حاضر با تحقیقات محققان بالا، از لحاظ توجه به مبانی و اصول اسلامی در آموزش آداب محیط زیست هم‌خوانی دارد.

۲. مؤلفه دوم «پیام اصلی الگو»: پیام اصلی الگوی آموزش آداب محیط زیست از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، «ادب» است. علامه سیدمحمدحسین طباطبائی، ادب را ظرافت بروز یافته در رفتار انسان دانسته است که مفهومی کاملاً متفاوت از اخلاق است (۷). عالمان اخلاقی پیرو ارسطو، اخلاق را ملکات رسوخ‌یافته در روح انسان می‌دانند (۶). به عبارت دیگر می‌توان ادب را ظهور و بروز بیرونی مفاهیمی درونی همچون اخلاق و منش و نتیجه نهایی هرگونه آموزش دانست، لذا مطلوب است که آموزش آداب، به تغییر رفتار منجر شود، همان‌گونه که شبیری و حقیقی (۱۳۹۴ ش.) هدف از آموزش محیط زیست را تغییر نگرش و رفتار معرفی نمودند (۸). عبدالهرش و همکاران (۱۳۹۶ ش.) نیز بر تربیت منش محیط زیستی تأکید نموده‌اند که بیانگر تمایل درونی انسان برای انجام یک رفتار است (۴)، اگرچه در مطالعه ایشان تفکیک مشخصی میان مفاهیم اخلاق، منش و آداب محیط زیستی قابل مشاهده نیست.

۳. مؤلفه سوم «نقش یاددهنده»: محمدی استادکلایه و همکاران (۲۱)، کارگزار و مهرمحمدی (۲۲)، حیدری و باقری نوعپرست (۴۹)، خشوعی (۵۰)، وحدانی و همکاران (۵۱) و عبدالرحمن، زبیدی و حلیم (۵۲) بر اهمیت توجه به نقش مرجعیت، تخصص و الگوبودن فرد آموزش‌دهنده تأکید نموده‌اند. این دیدگاه‌ها را که با نتایج حاصل از این تحقیق همخوانی دارند، می‌توان در تضاد با دیدگاه‌هایی دانست که مانند خالقی و عواطفی (۵۳) و جاستایس و تام (Justice & Tom) و جمیسون و دیوید (Jamieson & David) (۵۴)، بر نقش تسهیلگری معلم تأکید دارند.

۴. مؤلفه چهارم «یاددهی و یادگیری»: یافته‌های این پژوهش در ارتباط با یاددهی و یادگیری، با دیدگاه محققانی نظیر کشوری (۳۷)، باقری (۴۰) و کاظمی (۴۱) که به تناسب تکلیف و آموزش با توان یادگیرنده و مطابقت با نیازها و شرایط او معتقدند، همخوانی دارد. این دیدگاه‌ها بر نقش بهینه‌شده انتقال‌دهندگی محتوا برای فرد آموزش‌دهنده تأکید دارند و معتقدند که نباید بیش از حد بر مفاهیمی همچون تسهیلگری و روش‌گرایی به جای انتقال محتوا تأکید نمود. در مقابل، دیدگاه‌هایی نظیر سازنده‌گرایی در آموزش نیز هستند که قائل به روش‌گرایی به جای پرداختن به محتوا هستند و پرداختن به این دیدگاه در تحقیقات عابدینی و همکاران (۵۵) قابل مشاهده است که با نتایج این تحقیق همخوانی ندارد.

نتایج این تحقیق در خصوص آداب محیط زیست و تفاوت موجود میان این مفهوم، با اخلاق محیط زیست و منش محیط زیستی، در هیچ یک از تحقیقات پیشین مورد توجه نبوده است. مفهوم آداب محیط زیست، به طور مستقیم مربوط به شیوه رفتار انسان با محیط زیست است و بروز ظاهری و بیرونی چیزی است که در ملکات روحی انسان یا تمایلات و انگیزه‌های درونی‌اش وجود دارد. شیوه رفتار و مصادیق رفتاری انسان به طور مستقیم بر محیط زیست اثر می‌گذارند. بنابراین علاوه بر اینکه ملکات روحی و انگیزه‌های درونی انسان در قبال محیط زیست باید اصلاح و ارتقا داده شوند، شیوه‌های رفتار

اما قابل توجه این‌که، پرداختن به مفهوم «پرورش ظرفیت عقلی از طریق ارتباط‌دادن محیط زیست با خالق»، یا به عبارت دیگر «پرورش ظرفیت عقلی یادگیرنده با آموزش از طریق محیط زیست» در هیچ یک از منابع مشاهده نشد و این شاخص، به صورت انحصاری در دیدگاه فقه‌البیان (۳۷) مطرح و با نتایج این تحقیق همسو بود.

مجله اخلاق زیستی، دوره سیزدهم، شماره سی‌وهشتم، ۱۴۰۲

تمایلات با توجه به ادب و آداب محیط زیست نزدیک دانست، اما این شاخص نیز از شاخص‌های انحصاری مورد توجه در دیدگاه آموزش و پرورش مبتنی بر مدیریت تمایلات (۴۵) و در موافقت با نتایج این تحقیق بود. همچنین مانند آنچه در این تحقیق مورد تأکید قرار گرفته است، توجه به نهادینه‌سازی نیت الهی در رعایت حقوق محیط زیست، مورد تأیید فوا و همکاران (۱۰)، شاه‌ولی و قاسمی (۱۴) و عابدی سروسستانی (۲۹) و رحمواتی و همکاران (۵۷) بود.

۷. مؤلفه هفتم «ارزشیابی»: استفاده از سنجش آغازین به منظور پیش‌بینی و تنظیم فعالیت‌های یادگیری پیش رو در فرایند آموزش، در این تحقیق مورد تأکید قرار گرفت که با نتایج تحقیق زمانیان، چاوشان و معتمدی (۶۳) همخوانی دارد، اما توجه به سنجش ظرفیت عقلی مخاطب در سنجش آغازین، توسط این محققان مورد توجه قرار نگرفته است. همچنین نتایج تحقیق کاظمی (۴۱) در خصوص تأکید بر ارزشیابی تکوینی و پایانی یادگیرنده بر اساس میزان تعهد و تلاش، به جای قراردادن ملاک نمره، با نتایج این تحقیق همخوانی داشت.

۸. مؤلفه هشتم «اهداف»: در میان محققانی که به «اهداف» آموزش محیط زیست پرداخته‌اند، سه دسته‌بندی قابل مشاهده است: دسته اول، پژوهشگرانی هستند که در تعیین اهداف آموزش محیط زیست، عمدتاً متوجه شاخص‌های توسعه‌پایدار یا آموزش برای توسعه‌پایدار هستند، مانند خواجویی، سلطانی و اسمی (۶۴)، کارگزار و مهرمحمدی (۲۲)، محمدی استادکلایه و همکاران (۲۱)، شبیری، بیرجندی و لاریجانی (۲۳)، کریمی، کیان و علی‌عسکری (۲۴)، صالح عمران، پرهیزکار و حاتمی‌فر (۳۲)، قائمی، لاریجانی و شبیری (۲۵)، پریشانی و همکاران (۲۸)، موگونی، ابوالقاسم‌پور و علی‌ابراهیمی (۲۶)، سلیمان‌پور عمران، یارمحمدیان و کشتی‌آرای (۳۳)، سلیمان‌پور عمران، یارمحمدیان، و کشتی‌آرای (۶۵)؛ دسته دوم محققانی هستند که اگرچه ممکن است رویکردهای دین‌محور در میان آنان مشاهده شود، اما سوگیری اهداف آموزش محیط زیست مورد

۵. مؤلفه پنجم «محیط و فضای یادگیری»: توجه به استفاده از محیط زیست و طبیعت به عنوان واسطه‌ای برای توجه‌دادن یادگیرندگان به ارتباط میان طبیعت به عنوان خلقت و نشانه خداوند متعال در بسیاری از آیات قرآن کریم و روایات شریف اهل‌بیت (ع) کاملاً مشهود است و بسیاری از محققان عرصه اخلاق محیط زیست اسلامی به آن تأکید دارند، از جمله می‌توان به جوادی آملی (۳۴) اشاره نمود که بر توجه ویژه به سه ساحت متفاوت و درهم‌تنیده برای محیط زیست، شامل محیط زیست جسم، محیط زیست روح و محیط زیست تلفیقی جسم و روح، تأکید نموده است.

استفاده از طبیعت به عنوان فضا و محیط تجربه و یادگیری نیز اغلب مورد توجه طیف گسترده‌ای از محققان آموزش محیط زیست بوده است. این طیف گسترده شامل محققان معتقد به دیدگاه‌های دین‌محور مانند فوا (Fua) و همکاران (۱۰)، شاه‌ولی و قاسمی (۱۴)، عابدی سروسستانی (۲۹)، فانیدپور و همکاران (۵۶)، رحمواتی (Rahmawati) و همکاران (۵۷) و سلیمان محمد (۵۸) تا محققانی که توجهی به محوریت دین در آموزش محیط زیست نداشته‌اند، مانند ابوالقاسم‌پور و علی‌ابراهیمی (۲۶)، ایزی و همکاران (۵۹)، جبرئیل کرامه (Jebreel Karama) (۶۰) و پریهانتورو (Constantinus Rudy Prihantoro) (۶۱) بوده است.

۶. مؤلفه ششم «یادگیرنده»: توجه به آمادگی، رشد، توان، تمایلات و نیازهای یادگیرنده در آموزش ادب محیط زیستی از مواردی است که توافق همگانی نسبت به آن در میان محققان وجود دارد و این مسأله را می‌توان در آثار پژوهشی فوا و همکاران (۱۰)، قائمی و همکاران (۲۵)، حیدری و باقری نوعپرست (۴۹)، وحدانی و همکاران (۵۱) و کرمی و همکاران (۶۲) مشاهده نمود، اما همچنان زمانی که سخن از یادگیرنده به میان می‌آید، مانند نتایج این تحقیق، موافقت با ضرورت توجه به سطح و قدر عقل مخاطب، منحصر به دیدگاه مبتنی بر فقه هدایت (۳۷) است، اگرچه شاید بتوان مفهوم «تقوای محیط زیستی» که توسط فوا و همکاران (۱۰) معرفی شده است را تا حدودی به مفهوم مخالفت با هوای نفس و مدیریت

در دیدگاه‌های اسلامی، با وجود تأکید بر پرهیز از هرگونه اجبار و تحکم در آموزش و تأیید لزوم رعایت توان مخاطب، نقش معلم یک نقش مرجع تلقی شده است و صرفاً یک تسهیلگر مسیر برای یادگیری مخاطب نیست. بنابراین در آموزش ادب محیط زیستی، علاوه بر فعالیت آموزشی، معلم یک الگوی رفتاری برای مخاطبان خود محسوب می‌شود که عملکردش در قبال محیط زیست، توسط مخاطبان مشاهده، ارزشگذاری و الگوبرداری می‌شود.

طراحی برنامه‌های درسی آموزش ادب محیط زیستی، باید دارای سطوح قابل انتخاب و شخصی‌سازی توسط معلم، بر اساس ظرفیت عقلی هر یک از مخاطبان باشد. این امر نیازمند تشخیص صحیح و دقیق سطح ظرفیت عقلی هر یک از مخاطبان از طریق سنجش آغازین است. در نهایت اهدافی که در آموزش ادب محیط زیستی ملاک طراحی برنامه درسی قرار می‌گیرند، باید منطبق بر دیدگاه‌ها، مبانی و اصول بومی اسلامی ایرانی باشند و از آن‌ها استخراج شده باشند.

با توجه به یافته‌ها و نتایج حاصل از این پژوهش، مشخص می‌شود که مفهوم «هدایت» در مقایسه با «یادگیری» یک مفهوم جامع‌تر است، لذا پیشنهاد می‌شود که پژوهشگران در کنار مفهوم یادگیری، به مفهوم جایگزین «هدایت» نیز بپردازند و ابعاد، اثرات و فرایند هدایت از طریق ارتباط آموزشی بر اساس اصول فقه‌البیان را مورد مطالعه و تبیین بیشتر قرار دهند.

همچنین با توجه به اینکه اسلام برای امور تکوینی و آثار وضعی رفتارها نیز نقش و اهمیت قائل است، پژوهشگران می‌توانند به بررسی اثرات توجه به «مدیریت زیرساخت‌های تکوینی تربیت» پرداخته و مبانی علمی و نتایج حاصل از آن را، در دستیابی به یادگیری مؤثرتر و یا مفهوم جامع‌تر هدایت، تبیین نمایند.

با توجه به این حقیقت که انسان دارای دو بعد جسم و روح است و میان این دو نیز ارتباط و تأثیرپذیری متقابل وجود دارد، پس هر یک از این ابعاد دارای یک محیط اختصاصی برای زیست خود است؛ همچنین یک محیط مشترک برای شکل‌گیری ارتباطات میان دو بعد مورد نیاز است، لذا پیشنهاد

نظرشان همانند دسته اول، به سمت اهداف توسعه پایدار است، مانند جبرئیل کرامه (۶۰)، پریهانتورو و همکاران (۶۱)؛ دسته سوم، هم که دارای رویکرد دین‌محور و خدامحور هستند، اهدافی به عنوان آموزش محیط زیست مطرح می‌نمایند که برگرفته از این رویکرد است، مانند گورلسین (Gurlesin) (۶۶)، نجمه محمد (۶۷)، مانویو (Manoiu) و همکاران (۶۸)، عبدالرحمن، زبیدی و حلیم (۵۲)، عابدی سروسستانی (۲۹)، وحدانی و همکاران (۵۱)، شاه‌ولی و قاسمی (۱۴).

نتیجه‌گیری

بر اساس نتایج این پژوهش، علاوه بر اینکه مؤلفه‌های کلاسیک نظیر اهداف، محیط یادگیری، ویژگی‌های یاددهی و یادگیری و مانند آن شناسایی و تأیید گردید، شاخص‌هایی نظیر «توجه به مفهوم هدایت»، «مدیریت زیرساخت‌های تکوینی تربیت و یادگیری»، «توجه به سه‌ساحتی بودن محیط زیست»، «ادب در برابر محیط زیست»، «نگاه اسلامی به مادربودن محیط زیست برای انسان‌ها»، «توجه به ظرفیت عقلی مخاطب در ارتباط و آموزش» و «سنجش و ارزشیابی بدون ملاک نمره» از متغیرهای بسیار مهم و برآمده از دیدگاه اسلامی در آموزش ادب محیط زیستی بودند.

با توجه به ریشه‌های حقیقی بحران‌های موجود در جهان، توجه به مبانی و اصول و ارزش‌ها و باورهای اخلاقی اسلام و بازگشت به اصل خویش و محوریت حاکمیت و مدیریت خداوند متعال بر جهان و پایه‌نهادن نظام‌های آموزشی و به کارگیری الگوهای آموزشی مبتنی بر این جهان‌بینی، برای حل معضلات موجود، ضرورت دارد. توجه دقیق به مفاهیمی که امروز در ادبیات محیط زیست مطرح هستند و تشخیص تمایز آن‌ها از یکدیگر، ضروری است. تمایز قائل شدن میان مفاهیم «اخلاق محیط زیست»، «منش محیط زیستی» و «ادب محیط زیستی» آثار و نتایج قابل توجهی در طراحی برنامه‌های درسی آموزش ادب محیط زیستی و تشخیص انفکاک یا اختلاط حیطه‌های یادگیری خواهد داشت.

نویسندگان نسخه نهایی را مطالعه و تأیید نموده و مسئولیت پاسخگویی در قبال پژوهش را پذیرفته‌اند.

تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده‌اند.

تقدیر و تشکر

ابراز نشده است.

تأمین مالی

نویسندگان اظهار می‌نمایند که هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

می‌شود که پژوهشگران حوزه محیط زیست و آموزش محیط زیست، پژوهش‌های خود را بر مبنای سه‌ساحتی بودن محیط زیست - متشکل از ساحات محیط زیست جسم، محیط زیست روح و محیط زیست تلفیقی روح و جسم (۳۴) - طراحی و اجرا نمایند.

آموزشی می‌تواند مؤثر واقع شود و منجر به هدایت مخاطب باشد که در آن، سطح عقلانی مخاطب ملاک قرار گرفته باشد. پژوهشگران حوزه آموزش به طور کلی و آموزش محیط زیست، به طور خاص، باید به بررسی اثرات طراحی آموزشی بر اساس توجه به ظرفیت عقلی مخاطب بر نتایج حاصله و یادگیری و هدایت مخاطب بپردازند.

تبیین مبانی علمی، ابعاد و نتایج طراحی یک نظام آموزشی مبتنی بر تلاش و مسئولیت‌پذیری و ارزشیابی بدون ملاک نمره، می‌تواند پنجره جدیدی را به روی تمامی فعالیت‌های آموزشی و آموزش ادب محیط زیستی بگشاید. استفاده از طبیعت و محیط زیست به عنوان محیط یادگیری، می‌تواند نقش مؤثری در شکل‌گیری ارتباط صحیح میان انسان و محیط زیست ایفا کند و موجب ارتقای سلامت جسمی، روحی و معنوی انسان شود. بنابراین پیشنهاد می‌شود تا برای اجرای انواع آموزش، از محیط زیست و طبیعت به عنوان محیط یادگیری استفاده شود.

لازم به ذکر است این مقاله حاصل از نتایج بخشی از رساله دکتری در رشته آموزش محیط زیست دانشگاه پیام نور با موضوع «طراحی و اعتباریابی الگوی آموزش محیط زیست از دیدگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت» می‌باشد.

مشارکت نویسندگان

عباس علیزاده شوشتری: گردآوری منابع، جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، اجرای پژوهش، نگارش مقاله.

سیدمحمد شبیری: راهنمایی و نظارت بر اجرای صحیح فرایند پژوهش و نگارش مقاله.

صادق جمشیدی راد و ناصر محمدی: مشاوره علمی در خصوص مسائل تخصصی پژوهش.

References

1. Rezazadeh Joodi MK, Heidari K. Environmental Behavior Approach based on Quran's Verses and Principles of Sadra's Wisdom to Exit Crisis of Environment. *Quranic Studies J.* 2020; 10(40): 467-486. [Persian]
2. Shams E. Covid-19 Crisis and Environmental Law: Opportunities and Challenges. *Public Law Research J.* 2020; 22(67): 193-218. [Persian]
3. Hosseini SA, Raanaei AR. Analysis of the roots of the inability of conventional environmental economics theories to explain and resolve environmental crises and their implications for the Islamic environmental economics. *Ma'rifat-e Eghtesad-e Islami J.* 2019; 10(20): 197-213. [Persian]
4. Abdollahrash M, Seif MH, Shobeiri SM, Khalilily M. Qualitative Study of the Character Education as a New Approach to Environmental Ethics. *Bioethics J.* 2017; 7(26): 51-60. [Persian]
5. Alizadeh Shooshtari A, Shobeiri SM, Jamshidirad MS, Mohammadi N. Model of environmental etiquette and explaining the goals of environmental education based on the Islamic view of motherhood. *Applied Issues in Islamic Education J.* 2019; 4(13): 69-106. [Persian]
6. Ghavami SS. Classification of ethical issues. In: *Collection of Articles of the Congress of Ethical and Mystical Thoughts of Imam Khomeini (RA)*. Qom: Imam Khomeini (PBUH) Editing and Publishing Institute; 2004. Vol.8 p.419. [Persian]
7. Tabatabaei SMH. *Al-Mizan fi Tafsir al-Quran*. Tehran: Ismailian Publications; 1986. Vol.6 p.256-260. [Arabic]
8. Shobeiri SM, Haghighi FS. *Teaching methods for environmental education*. Tehran: Payame Noor University; 2015. p.11. [Persian]
9. Palmer JA. *Environmental education in the 21st century*. Translated by Khorshiddoost AM. Tehran: Samt Publications; 2014. p.125. [Persian]
10. Fua JL, Nurlila RU, Gunawan F, Wekke IS. *Islamic Education on Formation of Environmental Awareness in Pondok Pesantren Indonesia*. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. 2018; 156(1): 012035.
11. Crowe JL. Transforming Environmental Attitudes and Behaviours through ECO-Spirituality and Religion. *Int E-Journal of Environmental Education*. 2013; 3(1): 75-88.
12. Folts RC, Denny FM, Baharuddin A. *Islam and Ecology*. Translated by Khajeh Hosseini M, Moeinuddini S-SH. Mashhad: Jahad Daneshgahi of Mashhad Publication; 2014. [Persian]
13. Fahimi A. Religion and environment based on environmental verses from the perspective of Fariqin. *Comparative Studies of Quran and Hadith J.* 2015; 3(4): 103-124. [Persian]
14. Shahvali M, Ghasemi A. Explaining the monotheistic paradigm of education for the protection of natural resources and the environment. *Ethical Research J.* 2017; 7(4): 1-18. [Persian]
15. Center for Iranian Islamic model of progress. *Document of Iranian Islamic basis model of progress* [Internet]. 2018. Cited Oct, 2022. Available at: <https://www.olgou.ir/images/olgou/sanad-virastari-13.pdf>. [Persian]
16. Supreme Council of Education. *National curriculum of the Islamic Republic of Iran*. [Internet]. 2012. Cited Oct, 2022. Available at: <https://www.roshd.ir/DesktopModules/Barrizon/LArticle/api/File/Get/26a45a24-e672-4947-b825-6c04f2e42ffa?download=true>. [Persian]
17. Supreme Council for Cultural Revolution. *Document of the fundamental transformation of education*. [Internet]. 2011. Cited Oct, 2022. Available at: <https://www.sccr.ir/Files/6609.pdf>. [Persian]
18. Shaygani SH, Mohammadi N. Comparing the attributes of God's knowledge and power in the Qur'an and Nahj al-Balagha. *Ardabil: National Scientific Conference, Specialized in Nahj al-Balagheh with a Cultural Approach*; 2017. [Persian]
19. Mirmoezi SH. Explaining the concept of Iranian Islamic model of progress. [Internet]. 2014. Cited Oct, 2022. Available at: <https://www.olgou.ir/index.php/fa/newsarchive04?id=302:2013-03-09-08-15-32>. [Persian]
20. Kargozar M, Mehrmohammadi M, Talaei E, Shobeiri SM. Environmental Education and its Place in the Curriculum of the Second Elementary Course of the Iranian Educational System. *Environmental Education and Sustainable Development J.* 2021; 9(26): 115-132. [Persian]
21. Mohammadi Ostadkelayeh M, Zandi B, Hatami J, Shobeiri SM. Design and Validation a Pattern of Integrated Curriculum in Environmental Education for Pre-Primary School Children. *Environmental Education and Sustainable Development J.* 2018; 7(17): 115-126. [Persian]

22. Kargozar M, Mehrmohammadi M. Design and feasibility of implementing the desired model of environmental education curriculum in primary school with an integrated approach. Ph.D. Thesis. Tehran: Tarbiat Modares University; 2018. [Persian]
23. Shobeiri SM, Birjandi M, Larijani M. An Overview on the Main Policies in Formulating and Implementing Environmental Education Approaches in the Sixth Development Plan of Iran. *Strategy J.* 2017; 26(84): 133-147. [Persian]
24. Karimi B, Kian M, Aliasgari M. Designing the Environmental Education Curriculum for Elementary Schools in Iran. *Environmental Education and Sustainable Development J.* 2017; 5(4): 9-23. [Persian]
25. Ghaemi A, Larijani M, Shobeiri SM, Sarmadi M. Developing an environmental education model to strengthen the sustainable governance of Iran's water resources. *Urban Management J.* 2016; 14(44): 177-194. [Persian]
26. Moogoui R, Abolghasempour B, Aliebrahimi M. Validation of an Instructional Design Model According to the ADDIE Model in Sorkheh-Hesar Forest Park. *Environmental Education and Sustainable Development J.* 2016; 4(6): 7-18. [Persian]
27. Moradi M, Fardanesh H. The Effect of Teaching Methods Based on Generative Learning Instructional Design Model on Students' Motivation and Learning in Biology Lesson. *Educational Engineering J.* 2014; 3(3): 1-9. [Persian]
28. Parishani N, Mirshah Jafari E, Sharifian F, Farhadian M. Investigation Current and Desirable Situation of Curriculum General Goals of the Eleventh Grade Environmental Education in Iran According to the Views of Curriculum and Environmental Specialist. *Teaching and Learning Research J.* 2016; 13(24): 47-59. [Persian]
29. Abedi-Sarvestani A. Values and Pro-Environmental Behaviors: A Study in Golestan Province Forest Parks. *Geography and Environmental Planning J.* 2015; 26(59): 329-342. [Persian]
30. Khajouie E, Soltani A, Esmi K. A Comparative Study of Environmental Education in Iran's Primary Schools Curriculum and Selected Countries. *Environmental Education and Sustainable Development J.* 2020; 8(22): 9-24. [Persian]
31. Parhizgar L, Fathivajargah K. Teachers' Perceptions of the Environmental Curriculum in Tehran's Second-ary Schools: A Phenomenological Approach. *Research in School and Virtual Learning J.* 2018; 6(21): 87-102. [Persian]
32. Saleh Omran E, Parhizkar L, Hatamifar KH. Investing the Position of Main Components of Environment Teaching in the Text Books of the Sixth Grade Schools in Iran. *Environmental Education and Sustainable Development J.* 2017; 5(2): 89-99. [Persian]
33. Soleimanpour Omran M, Yarmohammadian M, Keshtiaray N. Environmental education and its place in the secondary school curriculum of the Iran's education system. *Education Research J.* 2013; 8(34): 1-20. [Persian]
34. Javadi Amoli A. Islam and the environment. Qom: Esra Publications; 2009. p.87. [Persian]
35. Alizadeh Shooshtari A, Shobeiri SM. Conditional Abundance of Blessing, the basis of environmental education. Tehran: The third National Environmental Education Conference, Payame Noor University; 2019. Available at: http://www.conference.pnu.ac.ir/eeconf/upload/eeconf/Content/200216_22/AbstractArticles-Fin al.pdf. [Persian]
36. Arafı A, Mousavi SN. Expanding the topic of jurisprudence regarding esoteric behaviors. *Fiqh J.* 2012; 18(4): 87-130. [Persian]
37. Keshvari A. Explaining the place of al-Bayan jurisprudence in al-Hidaya jurisprudence. [Internet]. 2017. Cited Oct, 2022. Available at: <https://www.bayanbox.ir/download/6211215971032859578>. [Persian]
38. Answering audience's religious questions about environmental laws. [Internet]. 2015. Cited Oct, 2022. Available at: <https://www.farsi.khamenei.ir/news-content?id=29351>. [Persian]
39. Arafı A, Toroughi M, Molodi H. Examining the jurisprudential rule of useful science in teaching and learning. *Jurisprudence Studies J.* 2019; 13(31): 91-108. [Persian]
40. Bagheri KH. The ideal model of education in the Islamic Republic of Iran. Tehran: Madreseh Publications; 2013. [Persian]
41. Kazemi SE. The Function of the 'Principle of Considering the Trainee's Capability' in the Education System. *Educational Jurisprudence Studies J.* 2020; 7(13): 225-246. [Persian]
42. Saif AA. Educational psychology. 4th ed. Tehran: Aghah Publications; 1990. [Persian]
43. Vakilian M. Teaching methods and techniques. Tehran: Payam Noor University; 2018. [Persian]

44. Metsler MW. Educational models in physical education. Translated by Rezvani Asl R, Azmoon J, Raffi Deh Bidi V, Mohammadpour M. Tehran: Samt Publications; 2016. [Persian]
45. Panahian AR. Introducing the education system focusing on the management of tendencies. [Internet]. 2018. Cited Oct, 2022. Available at: <http://www.bayanbox.ir/download/1653436916082938543/Panahian-Pdf-NezameTaleemoTarbiyatBaMehvariatModiriyatTamayolat.pdf>. [Persian]
46. Tabarsi FH. Majma al-Bayan fi Tafsir al-Quran. Beirut: Dar al-Maarefah Publications; 1987. Vol.10 p.799. [Arabic]
47. Makarem Shirazi N. Tafsire Nemooneh. Tehran: Darul Kitab al-Islamiya Publications; 1993. Vol.27 p.224. [Persian]
48. Hosseini SH. Analyzing the philosophical and technological foundations of the environmental crisis; The necessity of producing religious science. Hekmat-e Mo'aser (Contemporary Wisdom) J. 2013; 4(9): 41-60. [Persian]
49. Bagheri Noaparast K, Heidari S. Presenting a theoretical model in the curriculum of vocational education based on the philosophy of education of the Islamic Republic of Iran. QAIIE. 2017; 2(3): 57-98. [Persian]
50. Khoshu'I MS. Formulating the "Islamic Model for Quality of Working life" in Educational System: A Method for Islamic Education of Future Generation. Islamic Education J. 2017; 12(25): 71-93. [Persian]
51. Vahdani MR, Nowrouzi D, Fardanesh H, Aliabadi Kh, Bagheri KH. Validating Instructional Design Model for Moral Instruction. Educational Psychology J. 2016; 12(40): 191-211. [Persian]
52. Abd Rahman N, Zabidi FNM, Halim L. Integration of Tauhidic Elements for Environmental Education from the Teachers' Perspectives. Religions J. 2020; 8(11): 1-17.
53. Khaleghi B, Avatefi Hemmat M. Facilitation: A process for learning in the promotion and cooperative education of natural resources. Karaj: The Third National Conference of Student Scientific Associations of Agriculture and Natural Resources; 2015. Available at: <https://www.civilica.com/doc/457667>. Accessed Oct 14, 2022. [Persian]
54. Justice T, Jamieson D. The Facilitator's Fieldbook. 3rd ed. New York: AMACOM Books; 2013.
55. Abedini M, Mansouri S, Asadnia M, Mirzaaghaie M. Teaching Approaches Based on Constructivism an Appropriate Teaching Approach in Medical Sciences. Research in Med Edu J. 2015; 7(22): 73-78. [Persian]
56. Fanidpoor H, Nili Ahmadabadi MR, Delavar A, Karamad H. Compilation and validation of the model of educational design based on religious teachings at the general level of Sisteran seminaries. Ph.D. Thesis. Tehran: Allameh Tabatabaei University; 2019. [Persian]
57. Rahmawati A, Supardi KI, Mulyani ES, Haryani S. Environment-Based Education Integrated Islamic Values to Cultivate Environmental Literacy and Attitudes. Malang: International Conference on Science and Education and Technology, Atlantis Press; 2018. Available at: <https://www.doi.org/10.2991/iset-18.2018.15>. Accessed Oct 15, 2022.
58. Suliman Mohammed II. The Implementation of Environmental Education at Muslim Schools in Gauteng: A Case Study. Master Thesis. Pretoria: University of South Africa; 2016.
59. Izei M, Aliabadi KH, Nili Ahmadabadi MR, Delavar A. Compilation and validation of educational design model for digital natives based on their preferred learning and teaching styles. Ph.D. Thesis. Tehran: Allameh Tabatabaei Univesrsity; 2019. [Persian]
60. Jebreel Karama M. A Comparative Survey of Environmental Education Goals between the UNESCO Framework and 10th Grade Palestine Curriculum. Curriculum and Instruction Int J. 2016; 2(8): 1-17.
61. Prihantoro CR. The Perspective of Curriculum in Indonesia on Environmental Education. Research Studies in Education Int J. 2015; 4(12): 77-83.
62. Karami M, Fardanesh H, Abbaspour A, Moallem, M. Comparing effectiveness of systematic and constructive instructional design model in managers training and development. Management and Planning In Educational System J. 2009; 2(3): 9-30. [Persian]
63. Zamanian AR, Chavoshan M, Motamedi M. Evaluation of the content of training courses held in fixed technical and vocational training centers in South Khorasan in 2015. Shabak J. 2016; 2(12): 15-38. [Persian]
64. Khajouie E, Soltani A, Esmi K. A Comparative Study of Environmental Education in Iran's Primary Schools Curriculum and Selected Countries. Environmental Education and Sustainable Development J. 2020; 8(22): 9-24. [Persian]
65. Soleimanpour Omran M, Yarmohammadian M, Keshtiaray N. The Study of the Validation of the model of Interdisciplinary Curriculum of Environmental

Literacy Teaching: regarding the Secondary Education System in Iran. *Research in Curriculum Planning J.* 2016; 12(47): 28-42. [Persian]

66. Gurlesin OF. An Islamic Understanding of the Environment -Theory and Practice- A Survey on Turkish University Students. Master Thesis. Leiden: Universiteit Leiden; 2009.

67. Mohamed N. Revitalising an Eco-Justice Ethic of Islam by way of Environmental Education: Implications for Islamic Education. Ph.D. Thesis. Stellenbosch: Stellenbosch University, ZA; 2012.

68. Manoiu VM, Duzgunes E, Azzeddin M, Manoiu VS. A Qualitative Exploration of the Holy Quran's Environmental Teachings. *Advances in Education Int J.* 2016; 2(5): 209-217.